

DESPRE ADVERBELE CORELATIVE TEMPORALE

ADRIAN CHIRCU

Universitatea „Babeș-Bolyai”, Cluj-Napoca

„... spațiul este perceptibil cu unele dintre simțurile
noastre propriu-zise (văzul, pipăitul),
pe când timpul numai cu ajutorul minții (al memoriei).”
(Iorgu Iordan)

0. Încă de la începutul intervenției noastre, dorim să menționăm faptul că, în comparație cu celelalte limbi romanice, limba română prezintă un număr important de adverbe corelative¹. Acestea au fost deseori abordate în literatura de specialitate de la noi, încercându-se o circumscriere de ansamblu a funcționării lor în enunț. Considerăm însă că studiul atent și detaliat al acestora ne oferă informații pentru o mai bună cunoaștere a faptelor de limbă și, implicit, a relațiilor inter- și intrapropoziționale.

1. Pentru o înțelegere adecvată a rolului pe care-l joacă adverbele corelative în enunț, trebuie să plecăm de la modul în care este definit termenul *corelativ* în principalele lucrări lexicografice sau în dicționarele de termeni lingvistici.

1.1. În DEX, corelativul este definit în modul următor: „care este în relație reciprocă cu ceva, care indică un raport reciproc. ◊ Noțiuni corelative = noțiuni care conțin note arătând existența unei anumite legături reciproce între două obiecte ale gândirii. Conjuncții corelative (și substantivat, f.) = conjuncții care apar la ambele membre ale unei fraze, fiind coordonatoare sau, mai rar, subordonatoare.”

1.2. În MDN, termenul este înțeles ca un „cuvânt (adverb, conjuncție etc.) care intră în corelație cu un alt cuvânt, care indică un raport de reciprocitate; corelator.”

1.3. În ceea ce privește definirea *elementului corelativ* în DSL, acesta este perceput ca un „ansamblu de doi termeni plasați în două propoziții diferite, care marchează suplimentar relația dintre ele; primul termen al corelației are rolul de a anunța raportul sintactic respectiv. În limba română, sistemul corelativ este bogat; acesta prezintă un tip conjuncțional și un tip adverbial (adjectival), cuprinzând atât raportul de coordonare, cât și pe cel de subordonare”².

1.4. În ELR, se consideră că „în subordonare (în frază), e.c. sunt de obicei diferite ca formă, prezentând și o asimetrie funcțională: un element introductiv al subordonatei (conjuncție sau locuțiune conjuncțională subordonatoare, adverb sau pronume relativ) are ca e.c. un element din regentă”³.

2. Din definițiile date, rezultă că majoritatea corelativelor contribuie la stabilirea unor relații semantice și/sau sintactice, cu scopul de a asigura coerența textuală și de a releva legăturile care se stabilesc în enunț⁴. Corelativele joacă un rol important atât în realizarea coordonării, cât și a subordonării. Acestea fac parte din sfera conectorilor și au un rol important din punct de vedere semantic. Grupul conectorilor este destul de eterogen, deoarece elementele care-l compun sunt diversificate și au funcții multiple în enunț⁵.

2.1. În subordonarea interpropozițională, corelativele (anticipante sau reluante) conțin întotdeauna informația semantică a subordonatei. De asemenea, din punct de vedere gramatical, corelativele sunt exclusiv adverbe și au aceeași funcție cu subordonata la care se raportează⁶.

2.2. Prin urmare, corelativele joacă la nivelul enunțului rolul unui liant care întretine relația dintre subordonată și regentă. E vorba despre un cumul de informație semantică și gramaticală care se realizează prin intermediul corelativului. Deseori, folosirea corelativelor în enunțuri de acest tip este impusă și de unele valori aspectuale inserate în regente, valori care ajută la întărirea legăturii dintre regentă și subordonată⁷.

2.3. Din punct de vedere structural, aceste adverbe pot fi de tip primar (de exemplu *atunci*) sau de tip locuțional (de exemplu *de aceea*). În general, au caracter facultativ, însă deseori folosirea lor este impusă de ceea ce numim „atmosfera enunțului”. Atunci când apar în enunț, formează împreună cu elementele conective (conjunții, locuțiuni conjuncționale, adverbe relative) un posibil relatam discontinuu (de exemplu, *atunci... când* sau *când... atunci*), care marchează valoarea subordonatei la nivel sintagmic.

3. În rândurile de mai jos, ne vom limita la interpretarea unor fapte de limbă care privesc unele corelative temporale și modul în care acestea sunt reperate și funcționează în enunț. Corelativele temporale sunt întâlnite deseori în vorbirea familiară și în textele cu caracter popular, însă nu lipsesc nici din textele literare. Inventarul lor este bogat și include, pe lângă adverbe temporale propriu-zise, și adverbe (locuțiuni) care și-au schimbat sensul primar (*pe loc, cum, unde*).

3.1. În studiile de sintaxă, în analiza subordonatelor temporale, s-a pornit de la trei mari tipuri, delimitate pe baza raportului logic de desfășurare a acțiunii, și în a căror descriere s-a ținut cont de plasarea în raport cu un reper temporal (simultaneitate, anterioritate și posterioritate).

3.2. În viziunea autorilor *Gramaticii limbii române*, reperul temporal trebuie să fie „procesul specificat în regentă – având în vedere faptul că, astfel, se păstrează o coerență în prezentarea raporturilor temporale în cadrul mai larg al propozițiilor subordonate.”⁸

3.3. Așa cum sugerează și denumirea temporalei de care ne ocupăm (de anterioritate), acțiunea din această subordonată se desfășoară înaintea celei din regentă. De acest tip este strâns legată și așa-numita subordonată temporală de proximitate, care, de fapt, reprezintă un subtip al subordonatei temporale de anterioritate, deoarece și în acest caz acțiunea din regentă se petrece în urma acțiunii din subordonată⁹.

3.4. Dintre conectorii sintactici care introduc o subordonată temporală de anterioritate, amintim: *de îndată ce, imediat ce, după ce, când, cum, odată ce*. Toți aceștia intră deseori în relație cu unul dintre corelativele semantice: *odată, deodată, și, îndată, pe loc, iute, numai iaca, numaidecât, cum, unde*:

Și cum mergea el, numai iaca i se înfățișează o furnică zburătoare... (IC, PAP, p. 108)

Și cum ajunge la fântână, cum începe a bea lacom la apă. (IC, PAP, p. 97)

Și cum ajung, odată intră buluc în ogradă... (IC, PAP, p. 114)

... când am auzit eu de tata, pe loc mi s-a muiet gura. (IC, PAP, p. 186)

Cum se duce sara acasă, și spune tătine-său ce a zis părintele Isaia. (IC, PAP, p. 198)

3.5. În general, funcționarea adverbilor corelative în context nu ridică probleme, însă nu același lucru se poate afirma și despre *cum* și *unde*, care, pierzându-și semnificația primară, devin elemente corelative¹⁰.

3.6. Subordonatele care conțin corelativele temporale *unde* și *cum* apar în special la scriitorii care au valorificat structuri specifice vorbirii populare și celei familiare. Se pare că subordonatele temporale care îl au pe *cum* în poziție corelativă reprezintă un tip mai vechi, din moment ce acesta apare la Miron Costin sau la Ion Neculce:

Căzaccii, cum au simțit de leși că sîntu, cum au început a săpa șanțuri împregiurul taberei sale. (MC, O, p. 161)

Turcii, cum au trecut Nistrul, cum au început a prăda ș-a robi ș-a da foc... (IN, L, p. 133)

Deci Moisa, cum au sosit în Neamțu, cum au și împlut locul că l-au chemat Duca-Vodă... (IN, L, p. 1198)

3.7. La o primă analiză, *cum* și *unde* au un comportament aberant, însă această situație își găsește ulterior explicația. Pe lângă faptul că „renunță” la rolul lor de element de legătură interpropozițional, aceste două adverbe relative devin corelative și se desemantizează, devenind adverbe de timp, „neabandonând” însă valoarea morfologică primordială (cea adverbială)¹¹, așa cum se întâmplă în cazul lui *cum* și *unde* (*fiindcă*, *deoarece*) cauzali conjuncționali sau a unui *cînd* (*dacă*) sau *unde* condiționali conjuncționali:

Cînd aș mai trăi încă o dată, atunci aș ști eu ce să fac... (SMF, B, p. 397)

Iepurele, cum sunt toți iepurii fricoși, pășind ce n-a mai pășit, [...] se duse și le spuse celorlalți. (SMF, B, p. 337)

3.8. *Unde* și *cum* subliniază în enunț intervalul în care se desfășoară acțiunea. Timpul scurs între acțiunea din subordonată și cel din regentă este scurt, fapt care imprimă enunțului un ritm alert¹². Folosirea lui *cum* în calitate de adverb corelativ nu este izolată, căci îl întâlnim cu același rol și în regentele unor subordonate cauzale, valoarea sa fiind de adverb corelativ exclamativ cauzal (a se vedea și sinonimia dintre *cum* și *de ce*):

Cum să nu te cunosc, neică Stavrache, dacă suntem frați buni? (ILC, O, I, p. 364)

Apoi dă! Răspunse bogatul ofînd, cum n-oi sta așa și cum n-oi fi mîhnit, dacă n-am nemică înaintea mea. (SMF, B, p. 397)

Dacă tu ești dracul, de ce nu te duci să stai în balta unde te-a gonit Maica Domnului? (ILC, O, I, p. 264)

4. În ceea ce-l privește pe *unde* temporal, în *Gramatica limbii române*, sunt discutate doar enunțurile în care acesta este urmat de o formă verbală cu negație expletivă¹³, situație în care ar putea fi încadrat în categoria adverbilor exclamative. Considerăm că și de această dată rămânem tot în sfera temporalului¹⁴, iar nu a modalului:

La urma urmelor, unde [imediat, îndată] nu-i dă și Trăsnea cel uricios un pupoiu, fără veste. (IC, PAP, p. 209.)

Și unde nu pornește stânca la vale, săltând tot mai sus de un stat de om. (IC, PAP, p. 169)

4.1. *Unde* poate apărea într-o regentă și neînsoțit de *nu* expletiv¹⁵, ceea ce dovedește că falsul adverb de negație nu este obligatoriu și nici nu impune un sens negativ verbului. Și în această situație, valoarea sa este de adverb de timp, sinonim cu *imediat, pe loc, îndată* etc. și are funcție sintactică de circumstanțial de timp. Se observă clar că se îndepărtează de sensul ușor exclamativ invocat în paginile literaturii de specialitate¹⁶:

Apoi încet-încet m-am furișat printre oameni, și unde-am croit-o la fugă spre Humulești, uitându-mă înapoi să vad dacă nu mă ajunge moșneagul ? (IC, PAP, p.186)

Aceștia erau stăpînii palatului. Și unde se repezîră la dînsul de pare că să-l ia de unghii. (PI, LBR, p. 113)

4.2. În limba veche și în vorbirea populară¹⁷, *unde* poate apărea și ca adverb relativ temporal, fapt susținut atât de exemplul din Letopisețul lui Ion Neculce, cât și de cele din textele populare:

Ce Constantin-vodă să împlu de mare bucurie, unde audzi acea veste, gîndind că-și va astupa greșala lui...(IN, L, p. 200)

Și unde plînge, glasul lui să auze în 3 zile cale. (A, p. 138/9r)

Și încă unde zbiera, elu să auzie glasul ei 5 zile cale. (A, p. 139/9v)

Unde-i auzea/ Și unde-i privea, / Miul le zicea: (BPR, II, p. 267)

Miul, unde-o auzea, / Din guriță răspundea: (BPR, II, p. 275)

Unde Antofiță auzea, / Inima-n el că creștea, / Din guriță că striga: (BPR, I, p. 353)

4.3. În *Gramatica elementară a limbii române*, Al. Philippide face o remarcă importantă, care vine în sprijinul observațiilor noastre. Acesta intuiește foarte bine sensul lui *unde* în enunțurile de acest tip. În capitolul dedicat conjuncției, Al. Philippide ia în discuție și adverbele relative (*cînd, unde*), susținând că *unde* „câteodată are înțelesul unui adverb”¹⁸. Exemplele pe care s-a bazat lingvistul ieșean în demersul său sunt alese din scrierile lui I. Creangă și din cele ale lui P. Ispirescu:

Și unde am croit-o la fugă, uitîndu-mă înapoi, să văd nu m-ajunge moșneagul.

Fata dede călcăie calului și unde se răpezi asupra lupului cu paloșul în mână.

Cum ajunse fata la podul de argint, unde-i ieși lupul înainte cu gura căscată, de să o îmbuce cu cal cu tot.

4.3.1. Concluzia lui Al. Philippide este că „în exemplele de mai sus avem sigur a face cu conjuncțiunea, întrebuintată de prisos într-o propoziție principală și avînd câștigat din cauza aceasta un înțales de adverb = de odată, fără veste”¹⁹.

4.3.2. Singurul fapt care i se poate reproșa lui Al. Philippide este confundarea adverbului corelativ cu o conjuncție. Se pare că sensul locuțiunii *de prisos* trebuie perceput nu ca ‘inutil, fără rost’, ci ca ‘facultativ’.

4.4. Se poate observa funcția corelativă a lui *unde* în exemplele care vor urma. Pierzându-și valoarea sa primară (adverb relativ-interogativ), locativul *unde* a cumulat, pe lângă valoarea temporală descrisă *supra*, și o valoare corelativă care asigură o legătură semantică și sintactică. În enunțuri de acest tip, *unde* apare întotdeauna în regenta care urmează subordonatei temporale. În acest caz, funcționarea sa este identică cu cea a lui *cum*:

A doua seară, când erau la rugăciune, tot pe acea vreme, unde se pomeniră că se umple biserica de șoareci... (PI, LBR, p. 98)

Cum auzi cea mai mare astfel de cuvinte că iese din gura surorii sale celei mai mici, unde începu să o dojenească cu niște vorbe cam luătoare în rîs. (PI, LBR, p. 218)

Iar când fu către seară, când văzu că oștirea vrăjmașe era să ia în goană pe a împăratului, unde se repezi odată Făt-Frumos din munte ca un fulger, și unde trăsni odată în mijlocul mijlocul lor. (F, BOPG, p. 67)

Cînd află că sînt paznicii lui, unde mi-l umflă un rîs d-alea cu lacrimi. (PI, LBR, p. 354)

5. Faptele de limbă relevate în studiul nostru dovedesc încă o dată că interpretarea exemplelor trebuie să se facă foarte atent și din mai multe perspective. Relevant nu este doar studiul sintactic. În enunțuri de tipul celor de mai sus, trebuie să ținem cont nu numai de sintaxă, ci și de stilistică ori de pragmatică, pentru că numai așa se pot circumscrie cu exactitate diversele structuri din limbă.

5.1. Demersul nostru întărește afirmațiile profesoarei Gabriela Pană Dindelegan care susține într-un studiu relativ recent că, în ceea ce privește adverbul, avem de-a face cu o „eterogenitate sintactică, semantică și funcțională a clasei în ansamblu”²⁰.

NOTE:

¹ Marius Sala (coord.), *Enciclopedia limbii române*, București, Editura Univers Enciclopedic, 2001, p. 145, „sistem bogat de elemente corelative”.

² Angela Bidu-Vrănceanu et al., *Dicționar de științe ale limbii*, col. „Dicționarele Nemira”, București, Editura Nemira, 2001, p. 146.

³ Marius Sala, *Op. cit.*, p. 145.

⁴ Nu avem în vedere în studiul nostru adverbele în poziție corelativă de tipul *când plouă, când ninge*. Pentru detalii privind aceste structuri, vezi D. Bejan, *Adverbele de mod în poziție corelativă*, în *Cercetări de lingvistică*, anul XXIV, nr. 1, Cluj-Napoca, Editura Academiei, 1979, p. 47–52 și Gabriela Bîlbîie, *Construcții corelative ale coordonării în limba română*, în Gabriela Pană Dindelegan (coord.), *Limba română. Aspecte sincronice și diacronice*, București, Editura Universității din București, 2006, p. 49–55.

⁵ Christian Touratier, *Que faut-il entendre par «connecteur» ?*, în Christian Touratier, Jean-Marie Merle (éds.), *La connexion et les connecteurs. La phrase existentielle*, Travaux du CLAIX, nr. 19, Aix-en-Provence, Publications de l’Université de Provence, 2006, p. 23, « le terme de connecteur

devient ainsi une sorte d'archilèxème qui coiffe un certain nombre de termes hyponymes comme conjonctions, prépositions, adverbes, etc. »

⁶ Gligor Gruită, *Conective gramaticale – conective semantice*, în *Limba română*, anul XXIX, nr. 6, București, Editura Academiei, 1980, p. 600–601: „Între conectivele gramaticale subordonatoare și conectivele semantice nu există un raport de excludere totală sau de incompatibilitate în enunț. Mai ales în exprimarea emfatică, ele pot coexista și „conlucra” în același enunț pentru sublinierea cauzei, scopului etc.”

⁷ Ion Diaconescu, *Corelația sintactică*, în *Limba și literatura română*, anul XIV, nr. 3, București, Societatea de Științe Filologice, 1985, p. 7, „Sînt situații însă când un anumit mijloc de expresie nu are capacitatea necesară pentru a actualiza singur, fără echivoc, relația și funcția unei unități sintactice; după cum sînt și situații cînd mijlocul de expresie dispune de capacitatea necesară, dar vorbitorul vrea să evidențieze spusele sale printr-o accentuare a conținutului unității sintactice.”

⁸ Valeria Guțu Romalo (coord.), *Gramatica limbii române. II – Enunțul*, București, Editura Academiei Române, 2005, p. 478; D. D. Drașoveanu, *Teze și antiteze în sintaxa limbii române*, [Cluj-Napoca], Editura Clusium, 1997, p. 209, susține că „în gramatica românească actuală există, asupra CT [corespondența timpurilor], două concepții contradictorii. CT-a afirmată și practică de GA, 1963, alege drept termen de referință timpul predicatului subordonatei. CT-b, adoptată de GA, 1954, în consens cu sintaxa generală, consideră timp reper pe cel al predicatului regentei. [...] CT-b, în schimb, păstrează termenii pe pozițiile lor firești (cauzala – anterioară, consecutive – posterioară etc.), nemaifiind necesară invocarea unei răsturnări a raportului gramatical față de cel logic.”; Rodica Nagy, *Sintaxa limbii române actuale. Unități, raporturi și funcții*, col. „Academica/seria Lingvistică”, nr. 5, Iași, Editura Institutul European, 2005, p. 341, consideră că „în ordonarea acțiunilor pe axa temporală prioritară este existența propoziției regente”.

⁹ Vezi Valeria Guțu Romalo, *Lucr. cit.* p. 483.

¹⁰ Ion Diaconescu, *Sintaxa limbii române*, București, Editura Enciclopedică, 1995, p. 280, susține că avem de-a face cu o deconjoncare care trebuie înțeleasă ca un proces „prin care se anulează calitatea de relator a unui segment; acestui proces, sunt supuse unele conjuncții, pronumele și adverbele relative, în urma căruiua capătă un alt statut lexico-gramatical”.

¹¹ G. G. Neamțu, *Pe marginea unor adverbe relative atipice*, în *Cercetări de lingvistică*, anul XXIV, nr. 2, Cluj-Napoca, Editura Academiei, 1979, p. 221, „Schimbarea de sens avînd loc în interiorul clasei adverbului și nedepășind aceste limite, considerăm mai îndreptățită interpretarea lui **cum** ‘temporal’, **unde** ‘temporal’ și **cît** ‘temporal’ drept adverbe relative (cu funcții sintactice) decît conjuncții subordonatoare”.

¹² Mioara Avram, *Evoluția subordonării circumstanțiale cu elemente conjuncționale în limba română*, București, Editura Academiei Române, 1960, p. 48, susține că avem de-a face cu „accentuarea posteriorității imediate”.

¹³ *Idem, ibidem*, II, p. 31, „adverbul **unde** urmat de forma verbală cu negație expletivă, în vorbirea populară”; I, p. 601, „Adverbele **ce** (provenit din conversiunea pronumelui interogativ), **cât** și locuțiunea (și) **unde nu** apar cu valoare de intensificare în enunțuri exclamative (Ce mult a crescut!, Cât de frumoasă este!, Și unde nu s-a pornit o ploaie, care a acoperit toată valea!)”.

¹⁴ De aceeași părere este și Corneliiu Dimitriu, *Tratat de gramatică a limbii române. Sintaxa*, col. „Universitaria/seria Limba română”, nr. 35, Iași, Editura Institutul European, 2002, p. 1411, însă fără a detalia: „**unde** poate apărea și ca element component al perifrizei adverbiale nepronominale **unde nu** (cu sensul temporal **deodată, pe neașteptate**), care perifrază adverbială pronominală are numai funcția sintactică de circumstanțial de timp (nu și funcția de marcă a subordonării în frază)”.

¹⁵ Angela Bidu-Vrănceanu *et al.*, *Dicționar de științe ale limbii*, col. „Dicționarele Nemira”, București, Editura Nemira, 2001, p. 208, „Component lipsit de semnificație a cărui apariție este impusă din rațiuni structurale. Clasa expletivelor se poate exemplifica, pentru română, prin adverbe de negație din construcții cu sens afirmativ”.

¹⁶ Iorgu Iordan, *Stilistica limbii române*, ediție definitivă, București, Editura Științifică, 1975, p. 223: „Vorbirea populară, mai ales, cred, cea moldovenească, recurge foarte des la o formă exclamativă indirectă, reprezentată printr-o propoziție (aparent) secundară, introdusă prin **unde**. [...] În realitate, valoarea lui **unde** este temporală”.

¹⁷ Mioara Avram, *Op. cit.*, p. 58, „adverbul **unde** rămîne numai în poezia populară”.

¹⁸ Alexandru Philippide, *Gramatică elementară a limbii romîne*, Iași, Editura Librăriei Isr. Kuppermann, 1897, p. 365

¹⁹ *Idem, ibidem*, p. 366.

²⁰ Gabriela Pană Dindelegan, *Elemente de gramatică. Dificultăți, controverse, noi interpretări*, col. „Repere”, București, Editura Humanitas Educațional, 2003, p. 183.

BIBLIOGRAFIE

- Avram, Mioara, 1960, *Evoluția subordonării circumstanțiale cu elemente conjuncționale în limba română*, București, Editura Academiei Române.
- Bejan, D., 1979, *Adverbele de mod în poziție corelativă*, în *Cercetări de lingvistică*, anul XXIV, nr. 1, Cluj-Napoca, Editura Academiei, p. 47–52.
- Bidu-Vrâncianu, Angela *et al.*, 2001, *Dicționar de științe ale limbii*, col. „Dicționarele Nemira”, București, Editura Nemira.
- Chircu, Adrian, 1999, „Observații asupra lui *cum* cauzal”, în „Studii și cercetări lingvistice”, nr. 49, fasc. 1-2, p. 61–66.
- Chircu, Adrian, 1999, „Despre valorile morfologice și funcțiile sintactice ale lui *cum*”, în *StUBB. Philologia*, XLIV, nr. 3–4, p. 15–18.
- Constantinescu, Gh., 1972, „Despre elementele corelative ale limbii române”, în „Limbă și literatură”, vol. II, p. 19–30.
- Diaconescu, Ion, 1995, *Sintaxa limbii române*, București, Editura Enciclopedică.
- Diaconescu, Ion, 1985, „Corelația sintactică”, în „Limba și literatura română”, anul XIV, nr. 3, p. 7–10.
- Dimitriu, Corneliu, 2002, *Tratat de gramatică a limbii române. Sintaxa*, col. „Universitaria/seria Limba română”, nr. 35, Iași, Editura Institutul European.
- Drașoveanu, D. D., 1997, *Teze și antiteze în sintaxa limbii române*, [Cluj-Napoca], Editura Clusium.
- Gruță, Gligor, 1980, „Conectiv gramaticale – conectiv semantice”, în „Limba română”, anul XXIX, nr. 6, p. 597–603.
- Guțu Romalo, Valeria (coord.), 2005, *Gramatica limbii române. II – Enuțul*, București, Editura Academiei Române.
- Iordan, Iorgu, 1950, „Note sintactice. Adverbe de loc cu sens temporal”, în „Studii și cercetări lingvistice”, anul I, fasc. 2, p. 269–274.
- Iordan, Iorgu, 1975, *Stilistica limbii române*, ediție definitivă, București, Editura Științifică.
- Ivănuș, Dumitru, 2000, „**Unde, când, cum**, adverbe sau/și conjuncții”, în: Doina Negomireanu (coord.), *Ion Coteanu – in memoriam*, Craiova, Editura Universitaria, p. 223–229.
- Nagy, Rodica, 2005, *Sintaxa limbii române actuale. Unități, raporturi și funcții*, col. „Academical/seria Lingvistică”, nr. 5, Iași, Editura Institutul European.
- Neamțu, G. G., 1979, „Pe marginea unor adverbe relative atipice”, în „Cercetări de lingvistică”, anul XXIV, nr. 2, p. 219–222.
- Pană Dindelegan, Gabriela, 2003, *Elemente de gramatică. Dificultăți, controverse, noi interpretări*, col. „Repere”, București, Editura Humanitas Educațional.

- Philippide, Alexandru, 1897, *Gramatică elementară a limbii române*, Iași, Editura Librăriei Isr. Kuppermann.
- Sala, Marius (coord.), 2001, *Enciclopedia limbii române*, București, Editura Univers Enciclopedic.
- Touratier, Christian, Jean-Marie Merle (éds.), 2006, „La connexion et les connecteurs. La phrase existentielle”, în „Travaux du CLAIX”, nr. 19, Aix-en-Provence, Publications de l'Université de Provence.
- Vulișici-Alexandrescu, Maria, 2001, „Cum – conectiv interpropozițional”, în „Analele Universității din Oradea”, fasc. *Limba și literatura română*, Oradea, Editura Universității din Oradea, p. 156–163.
- Vulpe, Magdalena, 1980, *Subordonarea în frază în dacoromâna vorbită*, București, Editura Științifică și Enciclopedică.

IZVOARE

- *** *Alexandria*, cea mai veche versiune păstrată, studiu introductiv, ediție și glosar de Florentina Zgraon, col. «Cele mai vechi cărți populare în literatura română», XI, București, Academia Română & Fundația Națională pentru Știință și Artă, 2006, 286 p. (A)
- *** *Balade populare românești*, introducere indice tematic și bibliografic, anthologie de Al. I. Amzulescu, vol. I-III, col. «Ediții critice de folclor-genuri», 1964, București, Editura pentru literatură, 470 p.(I), 521 p.(II), 556 p.(III). (BPR)
- Caragiale, I. L., *Opere. Teatru și nuvele*, vol. I, București, Editura pentru literatură și artă, 1952, 385 p. (ILC, O, I)
- Costin, Miron, *Opere*, ediție critică cu un studiu introductiv, note, comentarii, variante, indice și glosar de P. P. Panaitescu, București, ESPLA, 1958, 534 p. (MC, O)
- Creangă, Ion, *Povești, Amintiri, Povestiri*, ediție îngrijită și repere istorico-literare alcătuite de Iorgu Iordan și Elisabeta Brâncuș, col. „Patrimoniul”, București, Editura Minerva, 1983, 351 p. (IC, PAP)
- Fundescu, I. C., *Basmе, orații, păcălituri și ghicitori*, cu o introducere despre literatura populară de B. P. Hajdeu, București, Editura Librăriei H. Steinberg & Fiu, 1896, 147 p. (F, BOPG)
- Ispirescu, Petre, *Legendele sau Basmele românilor*, ediție îngrijită de Aristața Avramescu, col. „Mari scriitori români”, vol. I, Editura Cartea Românească, București, 1988, 620 p. (PI, LBR)
- MARIAN, Simion Florea, *Basmе populare românești*, ediție îngrijită și prefață de Paul Leu, București, Editura Minerva, 1986, 526 p. (SMF, B)
- Neculce, Ion, *Letopiseșul Țării Moldovei și O samă de cuvinte*, ediție îngrijită, cu glosar, indice și o introducere de Iorgu Iordan, col. „Clasicii români”, București, Editura pentru literatură și artă, 1955, 461 p. (IN, L)

SUR LES ADVERBES CORRÉLATIFS TEMPORELS (Résumé)

Dans son étude, l'auteur se propose de réaliser une étude détaillée de quelques adverbes corrélatifs temporels qui ont un comportement particulier dans l'énoncé. Il s'attarde spécialement sur deux adverbes relatifs devenus corrélatifs: *cum* et *unde*. Sa démarche concerne plutôt la syntaxe sans, toutefois, négliger les perspectives morphologique et lexicale.